

Χωρικός και Αναπτυξιακός Σχεδιασμός: Προκλήσεις και Ευκαιρίες

Επιμέλεια:

Γεωργία Γεμενετζή

Σπύρος Νιαβής

Αναστασία Τασοπούλου

Με την οικονομική υποστήριξη του Πράσινου Ταμείου

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
& ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ ΣΤΗΝ ΕΡΗΜΟ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΙΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ ΣΤΗ ΣΑΟΥΔΙΚΗ ΑΡΑΒΙΑ

ΑΣΠΡΟΓΕΡΑΚΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, e-mail: asprogerakas@uth.gr

Περίληψη

Η διαδικασία ανάπτυξης του οικιστικού δικτύου σε μια κλειστή οικονομία έχει μελετηθεί διεξοδικά και αποτελεί ιδιαίτερο αντικείμενο εφαρμογής χωροταξικής πολιτικής. Σημαντικός για τη διαμόρφωση σχετικών πολιτικών είναι ο ρόλος των πόλεων μεσαίου και μικρού μεγέθους που λειτουργούν σε ένα ενδιάμεσο επίπεδο στο οικιστικό δίκτυο και ανταγωνιστικά στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Τα Ευρωπαϊκά κράτη έχουν να επιδείξουν μακροχρόνιες πολιτικές σε σχέση με την ισόρροπη ανάπτυξη του χώρου και του αστικού δικτύου καθώς και τη διαχείριση των σχέσεων μεταξύ των πόλεων. Ο στρατηγικός χωρικός σχεδιασμός έχει εδραιωθεί στην Ευρώπη ως εργαλείο άσκησης δημόσιας πολιτικής με τις χώρες να διαμορφώνουν συστήματα σχεδιασμού προσαρμοσμένα στις ανάγκες τους. Παράλληλα, στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν αναδειχθεί καινοτόμες χωρικές προσεγγίσεις όπως η πολυκεντρικότητα και η εταιρική σχέση πόλης – υπαίθρου που βρήκαν εφαρμογή σε διάφορα επίπεδα. Πιο πρόσφατα, η τοποκεντρική προσέγγιση της ανάπτυξης σε συνδυασμό με την έννοια της χωρικής διακυβέρνησης διαμόρφωσαν ένα σύγχρονο πλαίσιο για τον καλύτερο συντονισμό των πολιτικών στο χώρο και την ενίσχυση της αποτελεσματικότητάς τους. Η παρούσα εργασία επιχειρεί μια πρώτη ανάγνωση της απήχησης εννοιών και προσεγγίσεων που βρήκαν εφαρμογή σε Ευρωπαϊκές χωρικές πολιτικές, κατά το χωρικό σχεδιασμό στο διαφοροποιημένο γεωγραφικά, κοινωνικά και οικονομικά περιβάλλον της Σαουδικής Αραβίας. Στην προσπάθεια αυτή, σκιαγραφείται η διαδικασία αστικοποίησης συνοψίζονται οι βασικές πολιτικές που διαμορφώνουν σήμερα το πλαίσιο χωρικής ανάπτυξης της χώρας καθώς και οι σημαντικότερες προκλήσεις για το οικιστικό δίκτυο και τις πόλεις. Η κατάρτιση ενός προγράμματος ενίσχυσης των μεσαίων και μικρών αστικών κέντρων αποτελεί την αφορμή για υιοθέτηση μιας τοποκεντρικής προσέγγισης διευρύνοντας το πεδίο εφαρμογής της δυτικής χωρικής σκέψης στο βασίλειο.

Λέξεις – Κλειδιά: χωροταξία, οικιστικό δίκτυο, χωρική πολιτική, Σαουδική Αραβία

1. Εισαγωγή⁴⁶

1.1 Οικιστικό δίκτυο και πόλεις μεσαίου μεγέθους

Η διερεύνηση της διαδικασίας διαμόρφωσης του οικιστικού δικτύου σε μια σχετικά κλειστή οικονομία όπως αυτή ενός κράτους, λαμβάνει καταρχήν υπόψη την παραγωγική διαδικασία. Κατά τους Abdel-Rahman & Fujita (1993), η ιεραρχία ενός αστικού δικτύου διαμορφώνεται και προσδιορίζεται από τη διαφοροποίηση των παραγωγικών επενδύσεων στο οικιστικό δίκτυο, ενώ σημαντικό ρόλο παίζουν οι χωρικές παράμετροι του συστήματος. Η θεωρία των «κεντρικών τόπων» των Cristaller και Losch, μπορεί να αποδώσει ικανοποιητικά τη διαδικασία διαμόρφωσης των χωρικών εκφάνσεων μιας οικονομίας ως αποτέλεσμα της δυναμικής ισορροπίας μεταξύ οικονομικών κλίμακας και κόστους διακίνησης των αγαθών και των παραγόντων παραγωγής με τους κεντρικούς τόπους (πόλεις) να υπακούν σε μια ιεραρχία. Η πόλη στην κορυφή της ιεραρχίας αυτής παράγει ολόκληρη την γκάμα αστικών προϊόντων, ενώ πόλεις με χαμηλότερη θέση στην ιεραρχία λιγότερα προϊόντα - υπηρεσίες. Η θεωρία βασίζεται στην παραδοχή για ομοιογένεια του χώρου και ελεύθερη λειτουργία της οικονομίας. Το θεωρητικό μοντέλο που προκύπτει εφαρμόστηκε με επιτυχία στο σύστημα οικισμών της Γερμανίας το 1933. Γίνεται αποδεκτό ότι καθώς το μέγεθος του πληθυσμού ενός κράτους αυξάνει, το οικιστικό σύστημα αποκτά μια ιεραρχία αντίστοιχη με αυτή που περιγράφεται στη θεωρία και καλύπτει ανάλογα το χώρο (Fujita et al., 1999· Κατοχιανού & Μαρκογιαννάκη, 1989).

Οι Κατοχιανού & Μαρκογιαννάκη (1989: 121-145) χρησιμοποιούν το μαθηματικό υπόδειγμα Beckman προκειμένου να αναλύσουν τη δομή του ελληνικού συστήματος αστικών κέντρων. Η εν μέρει ασυμβατότητα

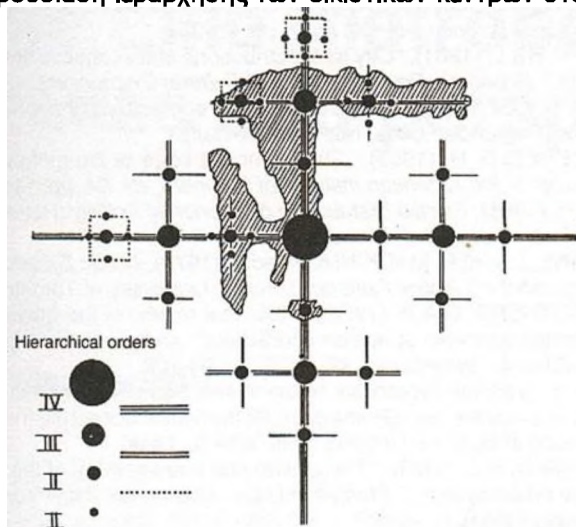
⁴⁶ Η εργασία βασίζεται στη συμμετοχή του συγγραφέα στο έργο: SALFO Saudi Arabia and Associates / Zan Modern Co. Ltd. – TOPCON / THEOREMA SA – ASPA SA, "Planning Study for Promoting growth of medium and small cities to achieve Balanced and Sustainable Spatial Development Across the Kingdom of Saudi Arabia", 03/2018–02/2019, Χρηματοδότηση: Ministry of Municipal and Rural Affairs, Kingdom of Saudi Arabia. Ο συγγραφέας συμμετείχε ως Σύμβουλος Χωρικού Σχεδιασμού και Task coordinator για τις ενότητες International Experience & Strategic Planning.

του υποδείγματος σε σχέση με τα πραγματικά δεδομένα του ελληνικού οικιστικού δικτύου αποδίδεται στη γεωγραφική ανομοιογένεια του ελληνικού χώρου και το γεγονός ότι το μέγεθος ανά τάξη κέντρου καθορίζεται από το «κατώφλι» πληθυσμού που απαιτείται για την ομαλή λειτουργία των οικονομικών και κοινωνικών λειτουργιών κάθε ιεραρχικής τάξης. Τα κέντρα του θεωρητικού μοντέλου που απουσιάζουν θα έπρεπε να βρίσκονται σε θαλάσσιες περιοχές ή έξω από τα σύνορα της χώρας (εικ. 1). Είναι μεσαιού μεγέθους και στην πραγματικότητα έχουν αντικατασταθεί από πολλούς μικρούς οικισμούς (Katohianou 1992, Κατοχιανού & Μαρκογιαννάκη, 1989).

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία (Lavergne & Mollet, 1991· Πετράκος & Οικονόμου, 1999· EF, 1997· Scargill 1983· Bellet & Llor, 2000· ΥΧΟΠ, 1983· Τσουγιόπουλος, 1984· Γεράρδη, 1977) η κατηγοριοποίηση και η απόδοση ρόλων στις πόλεις του οικιστικού δικτύου είναι συνάρτηση του πεδίου αναφοράς και των ιδιαιτεροτήτων που αυτό παρουσιάζει, όπως και του στόχου της άσκησης αυτής. Αναγνωρίζονται ωστόσο ορισμένα χαρακτηριστικά που κατά κανόνα διαθέτουν οι μεσαιές πόλεις (βλ. ανλ. Ασπρογέρακας, 2005):

- Αποτελούν κέντρα για την αγροτική τους ενδοχώρα και διαθέτουν διοικητικές λειτουργίες περιφερειακού επιπέδου και ανεπτυγμένες για το μέγεθός τους κοινωνικές υποδομές.
- Διαθέτουν επάρκεια γης προς πολεοδόμηση, εξασφαλίζουν ποιοτικότερο περιβάλλον σε σχέση πάντα με τα μεγάλα αστικά κέντρα καθώς και χαμηλότερα επίπεδα θορύβου.
- Οι μετακινήσεις γίνονται σε μεγάλο βαθμό με χρήση ιδιωτικών μέσων μεταφοράς.
- Παρουσιάζουν σχετική κοινωνική συνοχή και διαμορφώνουν εντονότερη κοινωνική ταυτότητα.
- Η πολιτιστική ζωή που προσφέρουν θεωρείται συνήθως ικανοποιητική όπως και οι υποδομές εκπαίδευσης, χωρίς ωστόσο οι τελευταίες να είναι απόλυτα ενταγμένες στην οικονομική ζωή της πόλης ή να εξασφαλίζουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο για τους κατοίκους.
- Οι μικρές πόλεις μπορούν να αποτελέσουν κέντρα για την αγροτική τους ενδοχώρα. Η θέση τους και ο ρόλος τους σε μεγάλο βαθμό εξαρτάται από τις υποδομές που διαθέτουν σε επίπεδο κυρίως καθημερινών εξυπηρητήσεων, υγείας, εκπαίδευσης και πολιτισμού.

Εικόνα 1: Διαγραμματική παρουσίαση ιεράρχησης των οικιστικών κέντρων στον ελληνικό χώρο.

Πηγή: Katohianou, 1992

Το αναπτυξιακό δυναμικό των πόλεων σε μεγάλο βαθμό συναρτάται από τη δυνατότητα προσέλκυσης οικονομικών δραστηριοτήτων που εξασφαλίζουν διαθεσιμότητα σε θέσεις εργασίας. Με την κατάλληλη πολιτική και τη διαμόρφωση υποδομών μπορούν να αποκτήσουν το ρόλο Κέντρων Ανάπτυξης, με βάση τη θεωρία των πόλων ανάπτυξης του Perroux (1955), ενθαρρύνοντας την ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας σε μια ευρύτερη ζώνη επιρροής. Η πολιτική αυτή αναμένεται να περιλαμβάνει απευθείας δημόσιες επενδύσεις καθώς και τη διαμόρφωση του κατάλληλου πλαισίου για την προσέλκυση ιδιωτικών κεφαλαίων.

Οι πόλεις, αλλά σε ευρύτερο επίπεδο και οι χώρες και οι περιφέρειες, λειτουργούν σε ένα περιβάλλον όπου θα πρέπει να ανταγωνιστούν μεταξύ τους προκειμένου να αποτελέσουν αντικείμενο επιλογής για κάθε δραστηριότητα. Ο διάλογος γύρω από τον αστικό ανταγωνισμό (Porter, 1990· Kresl, 1995· Oatley, 1998· Begg, 2002· Ασπρογέρακας, 2004) ανέδειξε το σημαντικό ρόλο της προσέλκυσης επενδύσεων σε διεθνές επίπεδο (Clement, 1995· Ιοαννου et al., 2019), της ανάπτυξης δραστηριοτήτων όπως ο τουρισμός (Asprogerakas, 2007) και οι εξειδικευμένες υπηρεσίες προς παραγωγούς (Ασπρογέρακας, 2004) καθώς και της

φιλοξενίας διοργανώσεων και σημαντικών γεγονότων (Asprogerakas et al., 2007; Asprogerakas & Mountanea, 2020). Στη διαδικασία αυτή θα πρέπει να αναδειχθούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και οι ιδιαιτερότητες ενός τόπου και να διαμορφωθούν οι σχετικές υποδομές.

Τα Ευρωπαϊκά κράτη έχουν να επιδείξουν μακροχρόνιες πολιτικές σε σχέση με την ισόρροπη ανάπτυξη του χώρου και του αστικού δικτύου καθώς και τη διαχείριση των σχέσεων μεταξύ των πόλεων. Ο στρατηγικός χωρικός σχεδιασμός έχει εδραιωθεί στην Ευρώπη ως εργαλείο άσκησης δημόσιας πολιτικής με τις χώρες να διαμορφώνουν συστήματα σχεδίων προσαρμοσμένα στις ανάγκες τους. Παράλληλα, στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) έχουν διαμορφωθεί χωρικές πολιτικές όπως η πολυκεντρικότητα και η εταιρική σχέση πόλης – υπαίθρου (ESDP, 1999) που αποτέλεσαν καινοτόμες προσεγγίσεις με εφαρμογή σε διάφορα επίπεδα στη συνέχεια. Οι μικρές και μεσαίες πόλεις συνιστούν εταιρούς σε μια σχέση συμπληρωματικότητας και όχι αντιπαλότητας με τις μεγαλύτερες. Η ανάπτυξη υποδομών και η ανάδειξη του ρόλου τους είναι απαραίτητη προκειμένου να στηριχθεί η σχέση αυτή και να επιτραπεί η διαμόρφωση δικτυώσεων.

Το 2007 η έννοια της εδαφικής συνοχής εισήχθη στη Συνθήκη της Λισαβόνας και προστέθηκε σε αυτούς της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, ως κοινή ευθύνη προς τα κράτη μέλη. Η εδαφική παράμετρος της συνοχής αφορά στην ανάγκη να λαμβάνονται υπόψη και να καθοδηγούνται οι χωρικές συνέπειες των διαφορετικών τομεακών πολιτικών, επιτρέποντας καλύτερο συντονισμό και ενίσχυση της αποτελεσματικότητάς τους. Η εδαφική συνοχή συνδέθηκε επίσης με την αποτελεσματική χρήση των εδαφικών πόρων και σε επίπεδο διακυβέρνησης με την οριζόντια ολοκλήρωση των πολιτικών αλλά και τον κάθετο συντονισμό των διαφορετικών χωρικών επιπέδων (Asprogerakas & Zachari, 2019).

Ένα από τα αποτελέσματα της μεταρρύθμισης αυτής κατά την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, υπήρξε η πρόβλεψη και η ενθάρρυνση της χρήσης της ολοκληρωμένης και τοποκεντρικής προσέγγισης, με παράλληλη προώθηση της προσέγγισης της χωρικής διακυβέρνησης. Στόχος η αποτελεσματικότητα της δημόσιας παρέμβασης με ανταπόκριση στις ιδιαίτερες ανάγκες των περιοχών εφαρμογής των πολιτικών (Asprogerakas & Zachari, 2019). Η προσέγγιση αυτή βασίστηκε τόσο στους στόχους της συνθήκης για την εδαφική συνοχή όσο και στις συστάσεις της Έκθεσης Barca (2009) και οδηγεί στην κατάρτιση χωρικών στρατηγικών οι οποίες λαμβάνουν σε κάθε περίπτωση υπόψη τους τις τοπικές οικονομικο-κοινωνικές και χωρικές προκλήσεις (Πρέζα & Ασπρογέρακας, 2022; Asprogerakas, 2020; Ασπρογέρακας, 2016). Σε κάθε περίπτωση είναι απαραίτητη η ενσωμάτωση των παρεμβάσεων σε ευρύτερο πλαίσιο σχεδιασμού προκειμένου να αντιμετωπιστούν εγκαίρως ενδεχόμενες παρενέργειες σε κοινωνικό – οικονομικό – περιβαλλοντικό επίπεδο.

Στόχος της εργασίας αυτής είναι μια πρώτη ανάγνωση της απήχησης εννοιών και προσεγγίσεων που βρήκαν εφαρμογή σε Ευρωπαϊκές χωρικές πολιτικές, κατά το χωρικό σχεδιασμό σε ένα διαφοροποιημένο γεωγραφικά, κοινωνικά και οικονομικά περιβάλλον. Έννοιες όπως η πολυκεντρικότητα, η εταιρική σχέση πόλης – υπαίθρου, η ισόρροπη χωρική ανάπτυξη μπορούν και υπό ποιες προϋποθέσεις αποτελούν τη βάση διαμόρφωσης χωρικής πολιτικής στη Σαουδική Αραβία; Στην προσπάθεια αυτή αρχικά επιχειρείται νύξη σε σημαντικές Ευρωπαϊκές πολιτικές για το χώρο, σκιαγραφείται η διαδικασία αστικοποίησης της Σαουδικής Αραβίας και αναδεικνύονται οι γεωγραφικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες οι οποίες την επηρέασαν. Στη συνέχεια συνοψίζονται οι βασικές πολιτικές που διαμορφώνουν σήμερα το πλαίσιο χωρικής ανάπτυξης της χώρας καθώς και οι σημαντικότερες προκλήσεις για τις πόλεις. Η κατάρτιση ενός προγράμματος ενίσχυσης των μεσαίων και μικρών αστικών κέντρων αποτελεί την αφορμή για υιοθέτηση μιας τοποκεντρικής προσέγγισης διευρύνοντας το πεδίο εφαρμογής της δυτικής χωρικής σκέψης στο βασίλειο.

Εικόνα 2: Η Αραβική έρημος (με κίτρινο περίγραμμα).

Πηγή: Arabian Desert
(<https://www.beautifulworld.com/asia/saudi-arabia/arabian-desert/>), επεξεργασία από τον συγγραφέα.

Εικόνα 3: Έρημος Αντ Ντάνα

Πηγή: Προσωπικό αρχείο του συγγραφέα (Λήψη 05.12.2018)

2. Παράγοντες διαμόρφωσης του οικιστικού δικτύου στη ΣΑ

Το Βασίλειο της Σαουδικής Αραβίας καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της Αραβικής χερσονήσου. Διαμορφώθηκε από τα μέσα του 18^{ου} και μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα με την επέκταση της κυριαρχίας του Οίκου των Σαούντ, από την περιοχή την Νατζντ όπου βρίσκεται και η σημερινή πρωτεύουσα, το Ριάντ, με σταδιακή προσάρτηση των γύρω περιοχών συμπεριλαμβανομένης της Αλ-Χάσα, της Χετζάζ και των Αγίων Τόπων του Ισλαμικού κόσμου, Μέκκας και Μεδίνας. Επίσημη γλώσσα είναι η Αραβική και τον πληθυσμό αποτελούν Μουσουλμάνοι, κυρίως σουνίτες. Σύμφωνα με επίσημες εκτιμήσεις του 2020 ο πληθυσμός είναι 35 εκ κάτοικοι (από περίπου 2 εκ πριν από 2 αιώνες), με το 30% αυτών να είναι μη Σαουδάραβες⁴⁷. Μεγάλο μέρος του πληθυσμού είναι συγκεντρωμένο στα δυτικά παράλια της Ερυθράς Θάλασσας.

Το ονομαστικό ΑΕΠ της Σαουδικής Αραβίας είναι \$683 δις., μεγαλύτερο από της Ελβετίας ή της Σουηδίας⁴⁸. Κατέχει τη δεύτερη θέση των αποδεδειγμένων αποθεμάτων πετρελαίου (266 δισεκατομμύρια βαρέλια, 2017)⁴⁹ και σημαντικά αποθέματα φυσικού αερίου. Η οικονομία βασίζεται στο πετρέλαιο που αντιστοιχεί σχεδόν στο 87% των δημοσίων εσόδων και στο 42% του ΑΕΠ⁵⁰.

Η αραβική έρημος καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της χώρας. Σημαντικότερα τμήματά της, στο βορρά η έρημος Αν Νάφουντ, συνδέεται μέσω του διαδρόμου Αντ Ντάνα με την Ρουμπ αλ Χαλί (το «άδειο τετράπλευρο» που οι βεδουίνοι αναφέρουν ως αλ Ράμλα – «η άμμος»). Πρόκειται για την μεγαλύτερη έρημο στο κόσμο η οποία με έκταση 647 τετ. χλμ. καλύπτει περιοχή μεγαλύτερη από τη Γαλλία (Εικ. 2-3). Η χώρα δεν διαθέτει μεγάλα ποτάμια. Τα εύφορα εδάφη περιορίζονται στις αποθέσεις των «γουνάντι» (ρέματα) και σε οάσεις με τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις να αποτελούν λιγότερο από το 1% της έκτασης της χώρας (16.200 τ. χλμ., 2012⁵¹). Το κλίμα είναι ερημικό, με ακραία υψηλές θερμοκρασίες την ημέρα και έντονη πτώση της θερμοκρασίας τη νύχτα, με εξαίρεση την νοτιοανατολική περιοχή της Ασίρ η οποία επηρεάζεται από τους μουσώνες και έχει υψηλότερες βροχοπτώσεις.

Στη ΣΑ η αραβική έρημος και οι γύρω ημερημικές περιοχές και θαμνότοποι διαμορφώνουν έναν μη λειτουργικό χώρο χωρίς δυνατότητα ανάπτυξης δραστηριοτήτων και οικιστικών ενοτήτων, ίσως κατά μερική αναλογία με τη διαπίστωση των Κατοχιανού και Μαρκογιαννάκη (1989) για το οικιστικό δίκτυο της Ελλάδας (βλ. προηγούμενη ενότητα). Η κατοίκηση και ανάπτυξη του εδάφους του Βασιλείου επικεντρώνεται σε περιοχές όπου υπάρχουν συγκεκριμένοι πόροι και υποδομές. Η εν δυνάμει λειτουργικότητά και η αξία του χώρου

⁴⁷ <http://worldpopulationreview.com/countries/>

⁴⁸ <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>

⁴⁹ www.eia.gov/beta/international/data/browser, Crude Oil Proved Reserves 2017

⁵⁰ www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_sa.html

⁵¹ www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html

μεταβάλλεται απότομα όταν απομακρυνόμαστε από τους πόρους αυτούς. Το κλίμα, η γεωγραφία και οι εμπορικοί δρόμοι που αναπτύχθηκαν μέσα στους αιώνες συνετέλεσαν στην διαμόρφωση του σημερινού οικιστικού δικτύου της χώρας.

Εικόνα 4: Το κτήριο του Υπουργείου Μεταφορών στο κεντρικό Ριάντ. Στο βάθος, αριστερά, κτήρια γραφείων του King Abdullah Financial District (KAFD)

Πηγή: Προσωπικό αρχείο του συγγραφέα (Λήψη 22.05.2018)

Εικόνα 5: Η κυκλοφοριακή συμφόρηση, ιδίως κατά τις ώρες αιχμής, αποτελεί είναι σημαντικό πρόβλημα στην πρωτεύουσα.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο του συγγραφέα (Λήψη 17.07.2018)

Το Ριάντ αποτελεί το πολιτικό κέντρο του βασιλείου, με κεντρική θέση πάνω στους βασικούς αναπτυξιακούς άξονες (Εικόνα 4). Η άσση της Αντ Ντιριγιάχ, σε εγγύτητα με τη σύγχρονη μητρόπολη, αποτελεί την γενέθλια πόλη της οικογένειας των Σαούντ. Στη στενή πεδιάδα της Ερυθράς Θάλασσας, γνωστή ως Τιχάμα, βρίσκεται η Τζέντα. Βόρειο-ανατολικά, η Μέκκα και πάνω στον άξονα ανατολής - δύσης των караβανιών, η Μεδίνα. Ο άξονας αυτός συνδέει το εμπόριο του Περσικού κόλπου με την Αφρική αποφεύγοντας τις ερημικές εκτάσεις. Το νοτιοδυτικό τμήμα είναι ορεινό αλλά με ηπιότερο κλίμα και σχετικά πυκνοκατοικημένο (140,2 inh./km² έναντι του μέσου όρου των 16 κατ/τετ. χλμ). Ανατολικά, στον περσικό κόλπο κυρίαρχο κέντρο αποτελεί η Νταμάμ, πρωτεύουσα της Ανατολικής Περιφέρειας, δεύτερο λιμάνι μετά την Τζέντα και κέντρο της βιομηχανίας πετρελαίου. Αυτές είναι οι πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές της χώρας. Οι πέντε μητροπόλεις (Riyadh, Jeddah, Mecca, Medina and Dammam) στεγάζουν το 49% του πληθυσμού της Σαουδικής Αραβίας (MoMRA, 2016) παρουσιάζοντας ανοδικές τάσεις. Ο πληθυσμός του Βασιλείου αυξάνεται με σημαντικούς ρυθμούς της τάξης του 3,5% ετησίως.

Κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα, ο αριθμός των οικισμών αυξήθηκε σημαντικά λόγω της διαδικασίας «εγκατάστασης» (sedentarisation) του ποιμενικού νομαδικού πληθυσμού στο πλαίσιο της «εθνικής ενοποίησης» (1902 – 1932) και της διαμόρφωσης του Σαουδαραβικού κράτους όπως το γνωρίζουμε σήμερα. Στους νέους οικισμούς (hujar) εγκαταστάθηκαν περίπου 400.000 Βεδουίνοι. Αυτή η διαδικασία μείωσε το ποσοστό του νομαδικού πληθυσμού από 70% το 1900 σε 10% το 1975 και σε λιγότερο από 3,6% το 1989 (Al-Hathloul & Edadan, 1993). Η ανάπτυξη υποδομών, κυρίως οδικού δικτύου, και η διοικητική οργάνωση σε δήμους με οργάνωση δημόσιων υπηρεσιών βοήθησε στην ανάπτυξη των οικισμών, παρέχοντας έτσι υπηρεσίες προς τους πολίτες και αστικές θέσεις εργασίας. Σήμερα, το οικιστικό δίκτυο της Σαουδικής Αραβίας αριθμεί περισσότερους από 1200 οικισμούς με μόλις 225 από αυτούς να διαθέτουν πληθυσμό μεγαλύτερο από 5.000.

Πίνακας 1: Κατανομή του πληθυσμού στο οικιστικό δίκτυο

Χαρακτήρας	Πληθυσμός	Αριθμός οικισμών
Μεγάλες πόλεις	> 150.000	21
Μεσαίες πόλεις	50.000 – 150.000	25
Μικρές πόλεις	10.000 – 50.000	93
Πολύ μικρές πόλεις	5.000 – 10.000	106

Πηγή: MoMRA, 2019: TASK 2

3. Το πλαίσιο σχεδιασμού και ανάπτυξης της ΣΑ

Προκειμένου να προωθήσει μια πιο «ισόρροπη ανάπτυξη», το Υπουργείο Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Αγροτικών Υποθέσεων (ΜοΜΡΑ), διατύπωσε την πρώτη Εθνική Χωρική Στρατηγική (National Spatial Strategy - NSS) στα τέλη της δεκαετίας του '70. Η NSS ενημερώνεται περιοδικά και το 2000 οι Υπουργοί του Συμβουλίου της Σαουδικής Αραβίας ενέκριναν ένα αναθεωρημένο κείμενο με μακροπρόθεσμο στόχο την ισόρροπη ανάπτυξη μεταξύ των περιφερειών αφενός και εντός των περιφερειών αφετέρου, που θα αποτελούσε ομπρέλα χάραξης περιφερειακής πολιτικής στη Σαουδική Αραβία (Almughairy, 2019). Περιλαμβάνει τρεις στρατηγικές κατευθύνσεις (ΜοΜΡΑ, 2016):

(1) υιοθέτηση αναπτυξιακών διαδρόμων ως κύριου εργαλείου για τη διαχείριση της μακροπρόθεσμης χωρικής ανάπτυξης και της αποτελεσματικής χωρικής ενσωμάτωσης των περιφερειών της χώρας,

(2) επίτευξη πιο ισορροπημένης ανάπτυξης των πόλεων μέσω του ορισμού των εθνικών, περιφερειακών και τοπικών κέντρων ανάπτυξης,

(3) αναγνώριση της σημασίας της υποστήριξης των μικρών και μεσαίων πόλεων για την επίτευξη ισορροπημένης αστικής ανάπτυξης (Εικόνα 6).

Από τους στόχους της NSS οι περισσότεροι αφορούν άμεσα στο οικιστικό δίκτυο και σε ζητήματα περιφερειακής ανάπτυξης (Πίνακας 2).

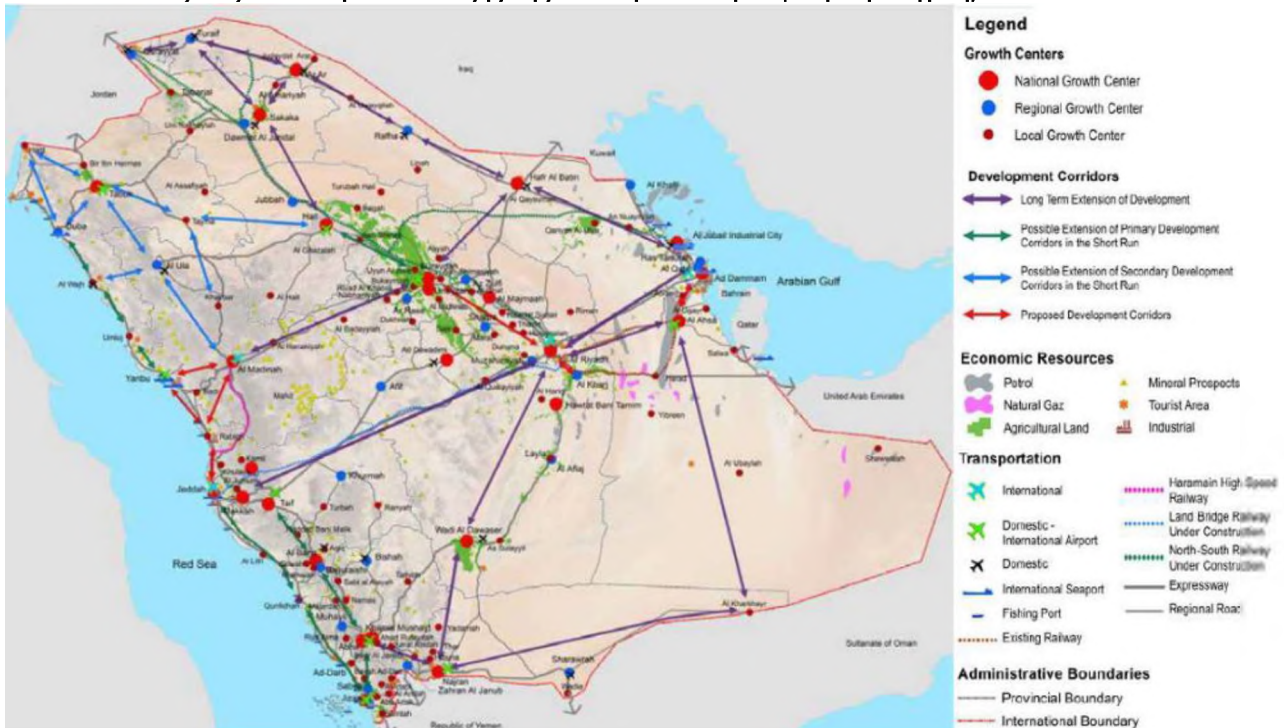
Πίνακας 2: Οι στόχοι της Εθνικής Χωρικής Στρατηγικής και τα πεδία πολιτικής που καλύπτουν

Προώθηση ενός χωρικά ισορροπημένου προτύπου κατανομής πληθυσμού στον εθνικό χώρο.	ΟΔ
Ελαχιστοποίηση των δυσμενών συνεπειών της συνεχούς αύξησης του πληθυσμού των μεγάλων πόλεων.	ΟΔ
Διασφάλιση της αποτελεσματικής χρήσης των υποδομών και των δημόσιων υπηρεσιών που ήδη υπάρχουν.	ΟΔ / ΚΥ
Στήριξη των μικρών και μεσαίων πόλεων.	ΟΔ
Εντατικοποίηση των προσπαθειών για διαφοροποίηση της οικονομικής βάσης των διαφόρων περιοχών για την πλήρη αξιοποίηση των υπαρχόντων και των δυνητικών πόρων τους.	ΠΑ
Υποστήριξη επιλεγμένων οικισμών για να λειτουργήσουν ως κέντρα ανάπτυξης ικανά να μεταδώσουν και να συντονίσουν αναπτυξιακές ροές προς τις γύρω περιοχές.	ΟΔ / ΚΑ
Υποστήριξη νέων δραστηριοτήτων που συμβάλλουν θετικά στην ενοποίηση μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών.	ΟΔ
Βελτίωση της διοικητικής δομής επιλεγμένων κέντρων ανάπτυξης και προσδιορισμός με ακρίβεια των περιοχών εξυπηρέτησης.	ΟΔ / ΚΑ / ΚΥ
Προώθηση της ανάπτυξης εντός των παραμεθόριων πόλεων λόγω της σημασίας τους για την εθνική ασφάλεια.	ΠΑ
Πεδίο Πολιτικής: ΟΔ: Οικιστικό δίκτυο, ΚΥ: Πόλεις- Κέντρα υπηρεσιών, ΚΑ: Πόλεις - Κέντρα ανάπτυξης, ΠΑ: Περιφερειακή ανάπτυξη	

Πηγή: ΜοΜΡΑ (2016), ίδια επεξεργασία

Η εσωτερική μετανάστευση από την ύπαιθρο στις αστικές περιοχές παραμένει ως σήμερα σημαντική πρόκληση για το σχεδιασμό του χώρου. Η αστυφιλία διαμορφώνει μεγάλες οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές πιέσεις στις πόλεις και ανάγκη για κάλυψη των απαραίτητων υποδομών. Για παράδειγμα η κυκλοφοριακή συμφόρηση, ιδίως κατά τις ώρες αιχμής, αποτελεί είναι σημαντικό πρόβλημα στην πρωτεύουσα και τις άλλες μητροπόλεις (Εικόνα 5) συμβάλλοντας στην κατανάλωση ενέργειας και την ατμοσφαιρική ρύπανση. Η NSS προσδιορίζει οικισμούς ως κέντρα υπηρεσιών και ανάπτυξης για ευρύτερες ενότητες της υπαίθρου διαμορφώνοντας σχετική ιεραρχία (εικόνα 7) με στόχο την ενίσχυση των δεσμών αστικού-αγροτικού χώρου μέσω και τις ανάπτυξης υποδομών, με έμφαση στο οδικό δίκτυο (εικόνα 9) και τη διάθεση υπηρεσιών. Ωστόσο, ταυτόχρονα συνεχίζεται η πολιτική ενίσχυσης των μητροπόλεων με προγράμματα υποδομών όπως τα προηγμένα συστήματα δημόσιων μεταφορών που αναπτύσσονται από το 2014 σε Ριάντ, Μέκκα, Μεντίνα και Τζέντα (εικόνα 10).

Εικόνα 6: Άξονες και κέντρα ανάπτυξης της ΣΑ στην Εθνική Χωρική Στρατηγική, 2000

Πηγή: Review & Lessons NSS Kingdom of Saudi Arabia, UN-Habitat, 2016

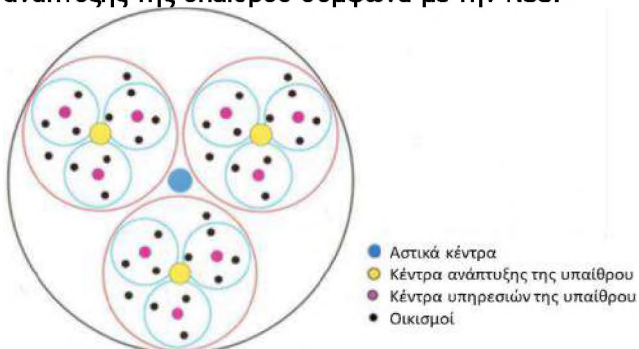
Ένα πρόσφατο σημαντικό κείμενο πολιτικής αποτελεί το «Όραμα για τη Σαουδική Αραβία 2030» (Vision 2030), ένα πλαίσιο αναπτυξιακών δράσεων που περιλαμβάνει στρατηγικές κατευθύνσεις με συγκεκριμένους μετρήσιμους στόχους σε τρεις βασικούς άξονες:

- «Κοινωνία», με έμφαση στην εθνική ταυτότητα και τις ισλαμικές αξίες στοχεύει στην ενίσχυση της πολιτιστικής κληρονομιάς, την προώθηση του πολιτισμού, τη βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών θρησκευτικού τουρισμού και την βελτίωση της ζωής των πολιτών στις πόλεις.
- «Οικονομία», με έμφαση στην εκπαίδευση και την υποστήριξη των επιχειρήσεων. Στα μέτρα με χωροταξικό χαρακτήρα περιλαμβάνονται η διαμόρφωση «οικονομικών πόλων», η δημιουργία ειδικών οικονομικών ζωνών και η αναδιάρθρωση υφιστάμενων επιχειρηματικών επικέντρων (εικόνα 4).
- «Ένα Φιλόδοξο Έθνος», με εστίαση σε θέματα διακυβέρνησης, διαφάνειας και λογοδοσίας και την ενεργοποίηση του ιδιωτικού τομέα και των πολιτών.

Προκειμένου να επιτευχθούν οι στρατηγικοί στόχοι του Vision 2030 το Συμβούλιο Οικονομικών και Αναπτυξιακών Υποθέσεων (CEDA) έχει εγκρίνει ένα σύνολο προγραμμάτων εφαρμογής (Vision Realization Programs - VRP). Από τα 12 προγράμματα, το Εθνικό Πρόγραμμα Μετασχηματισμού (NTP) αφορά στην κυβερνητική αποτελεσματικότητα και τη δημιουργία της απαραίτητης υποδομής για το Vision 2030 και περιλαμβάνει εργαλεία χρηματοδότησης και κινητοποίησης του ιδιωτικού τομέα.

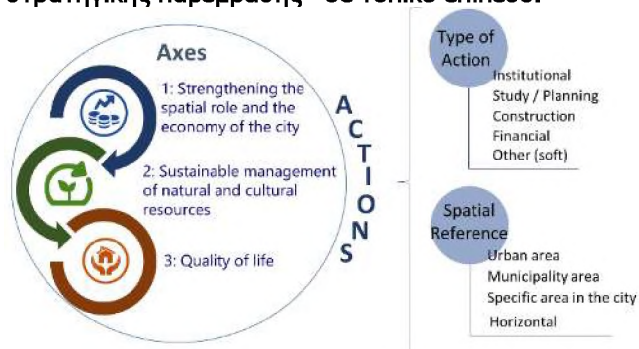
Κεντρικό στοιχείο στην υιοθετούμενη στρατηγική αποτελεί η σταδιακή απεξάρτηση της οικονομίας από τη βιομηχανία πετρελαίου, η παραγωγή σύγχρονων καταναλωτικών προϊόντων και υπηρεσιών, η χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και η αξιοποίηση της γεωγραφικής θέσης της χώρας στο διεθνές εμπόριο. Ο σταδιακός περιορισμός της σημασίας του πετρελαίου για την παγκόσμια οικονομία δημιουργεί ένα νέο οικονομικό – γεωπολιτικό περιβάλλον στο οποίο θα πρέπει η χώρα να προσαρμοστεί (Marshall, 2021). Η αναδιαμόρφωση της οικονομίας συνδυάζεται με μια σειρά πρόσφατων μεταρρυθμίσεων (όπως το δικαίωμα στις γυναίκες να οδηγούν, η επαναλειτουργία των κινηματογράφων κλπ) και κυρίως με την επιδίωξη αντικατάστασης των αλλοδαπών εργατών από Σαουδάραβες.

Εικόνα 7: Ιεραρχία των κέντρων υπηρεσιών και ανάπτυξης της υπαίθρου σύμφωνα με την NSS.

Πηγή: FSCP, 2015

Εικόνα 8: Οι άξονες της «ολοκληρωμένης στρατηγικής παρέμβασης» σε τοπικό επίπεδο.

Πηγή: MoMRA, 2019: Task 6

Οι στόχοι της NSS και του VISION 2030 δίνουν έμφαση στην οικονομική ανάπτυξη παρά το γεγονός ότι ως κύριο ζητούμενο εμφανίζεται η επίτευξη ισόρροπης περιφερειακής ανάπτυξης. Είναι φανερό η προσπάθεια εξισορρόπησης μεταξύ μιας αποδοτικής και διαφοροποιημένης οικονομίας που βασίζεται στην ενίσχυση των μητροπολιτικών κέντρων και την επίτευξη ισόρροπης ανάπτυξης στο χώρο και κοινωνική συνοχή που απαιτεί χωρική διάχυση των δραστηριοτήτων (FSCP, 2015). Ερώτημα παραμένει η ικανότητα ταυτόχρονης χρηματοδότησης των δράσεων καθώς συνεχίζεται η υποστήριξη μεγάλων και φιλόδοξων έργων που περιλαμβάνουν νέες πόλεις όπως η Neom (<https://www.neom.com>) και παρά το γεγονός ότι παρόμοια προγράμματα όπως αυτό για την ανάπτυξη νέων επιχειρηματικών επίκεντρων (οικονομικές πόλεις) κατά τις προηγούμενες δεκαετίες δεν είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Εικόνα 9: Η διαμόρφωση κέντρων της υπαίθρου βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη υποδομών με έμφαση στο οδικό δίκτυο (Ath Thybiyah).

Πηγή: Προσωπικό αρχείο του συγγραφέα (Λήψη 05.12.2018)

Εικόνα 10: Υπό κατασκευή σταθμός υπέργειου δικτύου μετρό στο κεντρικό Ριάντ.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο του συγγραφέα (Λήψη 22.05.2018)

Τα παραπάνω κείμενα πολιτικής αποτελούν το πλαίσιο για την διαμόρφωση δράσεων σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Επιμέρους προκλήσεις για τις πόλεις συνδέονται με τα ιδιαίτερα πολιτιστικά και γεωγραφικά χαρακτηριστικά της χώρας. Οι πόλεις της ΣΑ αναπτύσσονται πολεοδομικά με σαφείς επιρροές από την πρόσφατη δυτική πολεοδομική πρακτική και είναι εξαρτημένες από τις οδικές μετακινήσεις. Στις μεσαίες και μικρές πόλεις ο πολεοδομικός σχεδιασμός προβλέπει συνήθως μεγάλες περιοχές επέκτασης ικανές να στεγάσουν πολλαπλάσιο πληθυσμό. Είναι επίσης σύνηθες να εντοπίζονται εκτεταμένες κενές ζώνες (αναφέρονται ως white land), που διακόπτουν την συνέχεια του πολεοδομικού ιστού και ανήκουν σε ιδιώτες, υπουργεία και εταιρείες στις οποίες εμπλέκεται το δημόσιο.

4. Στρατηγική ανάπτυξης για τις μικρές και μεσαίες πόλεις της ΣΑ.

Για την ενδυνάμωση του ρόλου των μικρών και μεσαίων πόλεων της ΣΑ εκπονήθηκε πρωτότυπη μελέτη⁵² (δεν αντιστοιχεί σε κάποιο εργαλείο του συστήματος χωρικού ή αναπτυξιακού σχεδιασμού της χώρας) με στόχο την ενίσχυση των μικρών (10.000 – 50.000 κάτοικοι) και μεσαίων (50.000 – 150.000 κατ.) πόλεων του οικιστικού δικτύου ώστε να αποτελέσουν κέντρα υπηρεσιών και ανάπτυξης της αγροτικής τους ενδοχώρας. Επιμέρους στόχος, η ενίσχυση του ενδιαμέσου επιπέδου μεταξύ των μεγάλων πόλεων και της υπαίθρου και συνεπώς η ανάσχεση της αστυφιλίας για μια πιο ισορροπημένη ανάπτυξη του χώρου. Η έρευνα βασίστηκε στην επιλογή 32 αντιπροσωπευτικών πόλεων με κριτήρια γεωγραφικά (κάλυψη του συνόλου της έκτασης της χώρας), διοικητικά (δύο πόλεις ανά περιφέρεια), πληθυσμιακά (πληθυσμιακό μέγεθος, μεταβολή πληθυσμού, ποσοστό ξένων υπηκόων), λειτουργικά (ρόλος σύμφωνα με τον χωρικό σχεδιασμό εθνικού επιπέδου), οικονομικά (κυρίαρχες δραστηριότητες). Κύρια μεθοδολογική πρόκληση του έργου αποτέλεσε η ανάγκη διαμόρφωσης ενός προγράμματος ανάπτυξης γενικεύσιμου στο σύνολο του οικιστικού δικτύου. Η μελέτη βασίστηκε σε έρευνα – καταγραφή και αξιολόγηση καλών πρακτικών, μελέτη του πλαισίου και έρευνα πεδίου. Κατά τις επισκέψεις στις 32 πόλεις διεξήχθησαν στοχευμένες δομημένες συνεντεύξεις, συμπληρώθηκαν ερωτηματολόγια από τους τοπικούς δρώντες ενώ για την παρουσίαση και συζήτηση των προτάσεων οργανώθηκαν εργαστήρια τοπικά.

Για την ενδυνάμωση του ρόλου των μικρών και μεσαίων πόλεων της ΣΑ προτάθηκε η διαμόρφωση ενός προγράμματος χωρικής ανάπτυξης σε εθνικό επίπεδο με ενσωμάτωση των παρεμβάσεων που αναγνωρίστηκαν ως απαραίτητες για τις 32 πόλεις της έρευνας. Οι στόχοι που τέθηκαν (MoMRA, 2019): (α) Υποστήριξη της υλοποίησης της πολιτικής Vision 2030 προς την κατεύθυνση της βελτίωσης της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής ανθεκτικότητας του Βασιλείου. (β) Προώθηση της ανταγωνιστικότητας με τοποκεντρική προσέγγιση λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες τοπικές συνθήκες ώστε να ενισχυθεί ο ρόλος των πόλεων ως αναπτυξιακών κέντρων. (γ) Διαμόρφωση ενός αναβαθμισμένου και πιο ανταγωνιστικού αστικού περιβάλλοντος κυρίως με την εξασφάλιση βασικών υποδομών και εξυπηρητήσεων όπως η εγγύτητα σε θρησκευτικούς χώρους, σχολεία, καταστήματα, ανοιχτών χώρων, πολιτιστικών υποδομών, εγκαταστάσεων ψυχαγωγίας και άθλησης, εγκαταστάσεων κοινωνικής φροντίδας και υγείας κ.λπ. με στόχο να παρέχει ασφάλεια και εξυπηρητήσεις στους κατοίκους αλλά και στους οικισμούς χαμηλότερου ιεραρχικά επιπέδου.

Η πρωτοβουλία διαμόρφωσης πολιτικής σε κεντρικό επίπεδο είναι απαραίτητη προκειμένου να δημιουργηθεί ένα επαρκές πλαίσιο για την εφαρμογή του προγράμματος το οποίο περιλαμβάνει:

- I. Διαμόρφωση ολοκληρωμένων τοπικών σχεδίων δράσης λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες και τα αναπτυξιακά συγκριτικά πλεονεκτήματα των πόλεων όπως προέκυψαν από την έρευνα και συστηματοποιήθηκαν στο πλαίσιο SWOT ανάλυσης.
- II. Οριζόντιες δράσεις ικανές να αντιμετωπίσουν σημαντικά ζητήματα περιφερειακής ανάπτυξης και αστικής πολιτικής.
- III. Αποτελεσματικό σχήμα διακυβέρνησης με οριζόντιες και κάθετες συνέργειες.

Η ανάγκη για μια διατομεακή προσέγγιση των παρεμβάσεων στις πόλεις του βασιλείου απαιτεί τη σύνθεση μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής παρέμβασης σε τοπικό επίπεδο για την οποία αναγνωρίστηκαν τρεις άξονες (εικ. 8):

(α) Ενίσχυση του ρόλου -χωροταξικής λειτουργίας και της οικονομίας της πόλης. Οι λειτουργίες προκύπτουν από το NSS και τα περιφερειακά χωροταξικά σχέδια. Στόχος, η διαφοροποίηση της οικονομικής βάσης των πόλεων και η δημιουργία θέσεων εργασίας με έμφαση στους μη πετρελαϊκούς κλάδους. Καλύπτει δράσεις που σχετίζονται με παραγωγικές δραστηριότητες όπως ο τουρισμός, η γεωργία, η μεταποίηση, η βιομηχανία κ.λπ.

(β) Βιώσιμη διαχείριση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων. Περιλαμβάνει δράσεις για την προστασία του φυσικού τοπίου, τη διαχείριση των απορριμμάτων, την ανακύκλωση, την αντιμετώπιση της ερημοποίησης, και την ενίσχυση, διατήρηση και ανάδειξη της εθνικής κληρονομιάς.

(γ) Ποιότητα ζωής. Αφορά στο δομημένο περιβάλλον, τον αθλητισμό, την εκπαίδευση, την αναψυχή και τον ελεύθερο χρόνο, την κοινωνική ζωή των κατοίκων κλπ.

Ορισμένες από τις δράσεις απέκτησαν γενικευμένη εφαρμογή καθώς αποτέλεσαν απάντηση σε κοινές προκλήσεις των πόλεων του Βασιλείου. Η εφαρμογή των αρχών της συμπαγούς πόλης επιτάσσει την προτεραιοποίηση σε σχέση με την ενεργοποίηση των επιλεγμένων περιοχών επέκτασης του σχεδίου (εικ. 11), αναζωογόνηση των παραδοσιακών κέντρων με ανάσχεση της τάσης μετατόπισης των κεντρικών λειτουργιών μακριά από τον αρχικό πυρήνα, ανάπτυξη χώρων πρασίνου και αναψυχής με προτεραιότητα να αποκτούν οι

⁵² SALFO Saudi Arabia and Associates / Zan Modern Co. Ltd. – TOPCON / THEOREMA SA. – ASPA SA (2019) "Planning Study for Promoting growth of medium and small cities to achieve Balanced and Sustainable Spatial Development Across the Kingdom of Saudi Arabia", Χρηματοδότηση: Ministry of Municipal and Rural Affairs, Kingdom of Saudi Arabia. [\[Ιστοσελίδα\]](#)

περιοχές των γουάντι (ρέματα) καθώς μπορούν να λειτουργήσουν και στο πλαίσιο της αντιπλημμυρικής προστασίας και διαχείρισης των πολύτιμων υδάτινων πόρων.

Επιμέρους ζητήματα προκύπτουν ως αποτέλεσμα της γεωγραφίας (π.χ. προστασία από αμμοθύελλες), της ιστορίας, της κουλτούρας και της γεωπολιτικής σημασίας της περιοχής. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η Αθ Θυμπίγια (Ath Thybiyah) μια μικρή πόλη (εικ. 9) στα βόρειο-ανατολικά σύνορα της χώρας, της οποίας η οικονομία στηρίζεται στη στέγαση – εξυπηρέτηση στρατιωτικών δραστηριοτήτων, λόγω της γειννίας με την King Khalid Military City. Η στρατιωτική βάση αποτέλεσε βασικό κέντρο επιχειρήσεων κατά τον πόλεμο του Κόλπου (1990-91). Η βελτίωση των διπλωματικών σχέσεων με το Ιράκ οδήγησε σταδιακά σε περιορισμό της στρατιωτικής σημασίας της περιοχής και συνεπώς σε περιορισμό του αναπτυξιακού δυναμικού της Αθ Θυμπίγια. Ο νέος ρόλος – λειτουργία της πόλης αναζητήθηκε στο εμπόριο και την παροχή υπηρεσιών στους βεδουίνους - κτηνοτρόφους της περιοχής.

Εικόνα 11: Άποψη της Al Bukayriyah (25.000 κάτ., περιφέρεια Al-Qassim). Σε εξέλιξη έργα υποδομής σε περιοχή επέκτασης.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο του συγγραφέα (Λήψη 06.12.2018)

Το είδος των δράσεων διαφοροποιείται ανάλογα με το χαρακτήρα τους (εικ. 8) σε θεσμικές, μελέτες / σχεδιασμό, έργα, οικονομικά κίνητρα / ενισχύσεις, άλλες ήπιες δράσεις (π.χ. κατάρτιση σχεδίων, εκπόνηση μελετών) ενώ απαραίτητη είναι η κατά περίπτωση προτεραιοποίηση των δράσεων. Η ένταξη στους στόχους του NTP 2020 και η σύνδεση μέσω αυτών με την υλοποίηση του Vision 2030 διασφαλίζει τη συνέπεια, τη συνοχή του προγράμματος και την πρόσβαση σε συγκεκριμένους χρηματοδοτικούς πόρους (μέσω του NTP).

Σκόπιμη κρίθηκε η διαμόρφωση ενός πυλώνα οριζόντιων κατευθύνσεων / δράσεων όπως αναγνωρίστηκαν από την μελέτη των 32 πόλεων οι οποίες εφαρμόζονται στο σύνολο της επικράτειας, υλοποιούνται κεντρικά και συνδέονται απευθείας με τους στόχους του Vision 2030. Οι κυριότερες είναι οι ακόλουθες και η εφαρμογή τους απαιτεί εξειδίκευση τοπικά. Η οργανική σύνδεση με το NTP μπορεί να εξασφαλίσει σχετική χρηματοδότηση (MoMRA, 2019: Task 6):

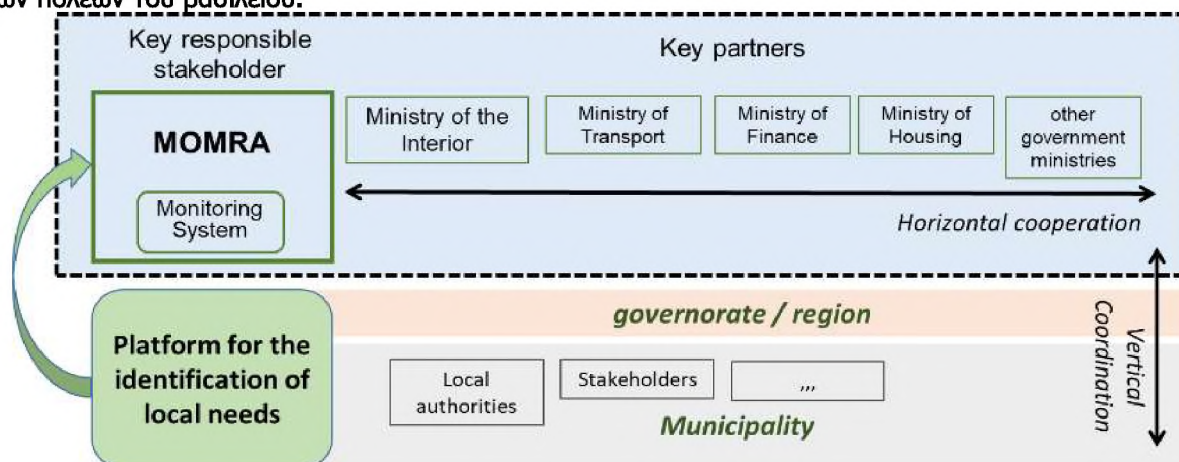
- Διαχείριση και εκσυγχρονισμός αστικών βιομηχανικών δραστηριοτήτων
- Υποδομές κτηνοτροφικής υποστήριξης
- Ανάπτυξη των μέσων μαζικής μεταφοράς
- Μελέτες πολεοδομίας
- Παρακολούθηση της αγοράς εργασίας - Σύνδεση της επαγγελματικής κατάρτισης με τις ανάγκες της αγοράς
- Ενίσχυση της επαγγελματικής κατάρτισης σε παραγωγικούς τομείς
- Διαχείριση υδάτινων πόρων
- Διαχείριση αποβλήτων
- Ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς
- Σχεδιασμός τουριστικής ανάπτυξης - Δικτύωση τουριστικών προορισμών
- Προώθηση του ιατρικού τουρισμού

Η ανάπτυξη και η εφαρμογή μιας στρατηγικής σε τοπικό επίπεδο θα απαιτήσει μια προσέγγιση διατομεακής διακυβέρνησης με τον χωροταξικό σχεδιασμό να λειτουργεί ως πλαίσιο για τον συντονισμό των επιμέρους πολιτικών. Σε αυτό το σχήμα διακυβέρνησης, το MoMRA έχει το ρόλο συντονιστή στο σχεδιασμό, αποτελεί υποκείμενο του σχεδιασμού και αρχή υλοποίησης όπου έχει τη σχετική αρμοδιότητα και αναλαμβάνει την ευθύνη για την παρακολούθηση και αναθεώρηση του προγράμματος. Βασικούς εταίρους αποτελούν άλλα υπουργεία (π.χ. Υπουργείο Εσωτερικών, Υπουργείο Οικονομίας & Σχεδιασμού, Υπουργείο Στέγασης κλπ) με δυνατότητα συμμετοχής φορέων του ευρύτερου δημοσίου (π.χ. αναπτυξιακές εταιρείες). Για την κεντρική διαχείριση του προγράμματος προτάθηκε η συγκρότηση Συμβουλίου / επιτροπής με αποφασιστικές αρμοδιότητες μέσω νομοθετικής παρέμβασης (όργανο ειδικού σκοπού). Κάθετα, κρίθηκε απαραίτητη στη

διαδικασία του σχεδιασμού η συμμετοχή των περιφερειακών και τοπικών αρχών, που έχουν περιορισμένες αρμοδιότητες στο σύστημα διακυβέρνησης του Βασιλείου (εικ. 12).

Στην προσπάθεια γενίκευσης του προγράμματος στο σύνολο του οικιστικού δικτύου προτάθηκε ένας μηχανισμός ένταξης νέων πόλεων στο πρόγραμμα μέσω μιας «Πλατφόρμας για τον εντοπισμό των αναγκών των πόλεων». Οι τοπικές αρχές και τα ενδιαφερόμενα μέρη θα μπορούν να εντοπίζουν τις τοπικές ανάγκες και οι κεντρικοί φορείς να διαμορφώνουν τα σχετικά σχέδια δράσης και να παρακολουθούν την εφαρμογή τους. Οι προτάσεις αυτές είναι συμβατές με την κατεύθυνση της επιβλέπουσας αρχής για επιδίωξη της ενδυνάμωσης της ικανότητας διαχείρισης και χάραξης πολιτικής (capacity building) τόσο σε κεντρικό όσο και, κυρίως, σε τοπικό επίπεδο. Σήμερα, ο σχεδιασμός καταρτίζεται αποκλειστικά από κυβερνητικούς υπαλλήλους και εξωτερικούς συμβούλους με περιορισμένη συμμετοχή των τοπικών φορέων και της κοινωνίας των πολιτών. Ζητούμενο αποτελεί και η διαφάνεια και λογοδοσία στις διαδικασίες του σχεδιασμού. Προς την κατεύθυνση αυτή αποτελεί φιλόδοξη επιδίωξη η αποτελεσματική λειτουργία «Παρατηρητήριου» για τη διαμόρφωση αστικών δεικτών της δυναμικής των κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών αλλαγών στις πόλεις.

Εικόνα 12: Το προτεινόμενο σύστημα διακυβέρνησης του προγράμματος για την ανάπτυξη των μικρών και μεσαίων πόλεων του βασιλείου.

Πηγή: MoMRA, 2019: Task 6

5. Συμπεράσματα

Στη Σαουδική Αραβία είναι φανερή η επιρροή της δυτικής σκέψης στην διαμόρφωση τόσο της χωροταξικής πολιτικής όσο και επιλογών για την πολεοδομική ανάπτυξη των πόλεων. Αποτελεί ίσως αποτέλεσμα της επαγγελματικής δραστηριοποίησης χωροτακτών – πολεοδόμων από την Ευρώπη και τις ΗΠΑ αλλά και του γεγονότος ότι πολλά στελέχη της διοίκησης σπουδάζουν σε δυτικά πανεπιστήμια. Ωστόσο, έννοιες, προσεγγίσεις και τα υποδείγματα που χρησιμοποιούνται απαιτούν εξειδίκευση και προσαρμογή στις ανάγκες μιας ιδιαίτερης και ίσως αφιλόξενης γεωγραφίας καθώς και στις πολιτικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες του βασιλείου. Στην εργασία αυτή επιχειρήθηκε μια πρώτη αναγνώριση εννοιών και εργαλείων, γνωστών στη χωρική σκέψη της Ευρώπης, που βρίσκουν θέση στη ρητορική για την πολιτική οικιστικού δικτύου στο βασίλειο. Περαιτέρω διερεύνηση απαιτείται για την αξιολόγηση του βαθμού ουσιαστικής εφαρμογή καθώς και των πιθανών εκφάνσεων και διαφοροποιήσεων κατά την προσαρμογή τους.

Σε αντίθεση με Ευρωπαϊκές χώρες όπου το αποτέλεσμα της οικιστικής ανάπτυξης παρουσιάζει, συνήθως, σχετική γεωγραφική συνέχεια, στη ΣΑ το οικιστικό δίκτυο προσιδιάζει σε σύνολο γραμμικών και σημειακών αναπτύξεων. Η υλοποίησή του έχει γίνει πάνω στους άξονες των καρβανιών και με βάση το υπό ανάπτυξη οδικό δίκτυο. Το οικιστικό δίκτυο, και συνολικά το πρότυπο χωρικής ανάπτυξης παρουσιάζει κενά, λειτουργικά και γεωγραφικά, τα οποία αντιστοιχούν στο μη λειτουργικό χώρο της ερήμου. Οι ασυνέχειες αυτές θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά το χωρικό σχεδιασμό και έννοιες, υποδείγματα και καλές πρακτικές από το διεθνή χώρο να προσαρμοστούν κατά την εφαρμογή.

Η χωροταξική πολιτική του βασιλείου υιοθετεί την διαμόρφωση αξόνων, κέντρων ανάπτυξης και κέντρων υπηρεσιών ως βάση για τη χωρική συνοχή και ανάπτυξη της υπαίθρου, με επιλογές που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της γεωγραφίας, των περιορισμένων πόρων στο μη λειτουργικό έδαφος της ερήμου και πολιτικών επιλογών για την οργάνωση της κοινωνίας σε πόλεις. Η οργάνωση του σύγχρονου κράτους βασίστηκε στην αστικοποίηση και την διαμόρφωση του οικιστικού δικτύου σε περιορισμένο χρονικό διάστημα, χωρίς ιστορικό βάθος. Η διάθεση κοινωφελών υπηρεσιών και εξυπηρετήσεων μέσω της ανάπτυξης αστικών υποδομών

αποτέλεσαν βασικά εργαλεία της προσπάθειας που έχει ως απώτερο στόχο την διαμόρφωση ικανής εταιρικής σχέσης πόλης – υπαίθρου, παρουσιάζοντας σημαντικές ομοιότητες με τις αντίστοιχες Ευρωπαϊκές πολιτικές. Παρατηρείται ωστόσο διάσταση μεταξύ εκπεφρασμένων στόχων και δράσης καθώς η έμφαση στα εμβληματικά έργα ανταγωνίζεται και ίσως επικρατεί της εφαρμογής πολιτικής περιφερειακής ανάπτυξης και ενίσχυσης των περιφερειακών οικιστικών κέντρων.

Η πρόσφατη προσπάθεια ανάδειξης του ρόλου των μικρών και μεσαίων πόλεων σε ένα πλαίσιο συμπληρωματικής λειτουργίας με τα μεγάλα αστικά κέντρα εισάγει στην μεθοδολογική προσέγγιση νέες έννοιες γνωστές από αντίστοιχες Ευρωπαϊκές πολιτικές. Η διαμόρφωση και υλοποίηση του σχετικού αναπτυξιακού προγράμματος που παρουσιάστηκε στο πλαίσιο της εργασίας αυτής βασίζεται σε σχέδια δράσης με «τοποκεντρικό χαρακτήρα», προσαρμοσμένα στις τοπικές κατά περίπτωση συνθήκες προκειμένου να αξιοποιηθούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των πόλεων και να αναδειχθεί ο ρόλος τους ως πόλων ανάπτυξης, και αποτέλεσαν προϊόντα συμμετοχικής διαδικασίας με τους τοπικούς δρώντες. Η ενσωμάτωση των παρεμβάσεων σε ευρύτερο πλαίσιο «ολοκληρωμένου προγραμματισμού», κεντρικά ελεγχόμενου, ήταν απαραίτητη προκειμένου να εξασφαλιστεί χρηματοδότηση, να ενεργοποιηθούν τα αντίστοιχα υποκείμενα του σχεδιασμού σε κεντρικό επίπεδο, να αντιμετωπιστούν εγκαίρως ενδεχόμενες παρενέργειες σε κοινωνικό – οικονομικό – περιβαλλοντικό επίπεδο αλλά επίσης να δοθεί η δυνατότητα γενίκευσης του προγράμματος στο σύνολο του οικιστικού δικτύου.

Όπως και στην Ευρώπη, η πολιτική πρωτοβουλία σε κεντρικό επίπεδο είναι απαραίτητη προκειμένου να διαμορφωθεί ένα ικανό πλαίσιο για την εφαρμογή πολιτικών οικιστικού δικτύου για την ενίσχυση των μικρότερων αστικών κέντρων και την ισόρροπη ανάπτυξη στο χώρο. Η μονάδα διαχείρισης και διακυβέρνησης της χωρικής αναπτυξιακής διαδικασίας υπερβαίνει τα όρια των πόλεων και, στην Ευρώπη, γίνεται αποτελεσματικά σε επίπεδο Περιφέρειας. Στην περίπτωση ενός έντονα συγκεντρωτικού κράτους όπως η Σαουδική Αραβία η κεντρική διοίκηση αποτελεί μόνο ουσιαστικό δρώντα και παρά την προσπάθεια υιοθέτησης μιας προσέγγισης «χωρικής διακυβέρνησης» η εκ των κάτω διαδικασία σχεδιασμού είναι, προς το παρόν, εξαιρετικά αδύναμη λόγω των πολύ περιορισμένων αρμοδιοτήτων και δυνατοτήτων της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ασπρογέρακας Ε. (2004) «Ο Τομέας των Υπηρεσιών ως Πεδίο Αστικού Ανταγωνισμού: Ο Ρόλος των Πόλεων Μεσαίου Μεγέθους», *Γεωγραφίες*, 8: 50-66.
- Ασπρογέρακας Ε. (2005) «Χαρακτηριστικά και Αναπτυξιακό Δυναμικό των Ελληνικών Πόλεων Μεσαίου Μεγέθους», *ΤΟΠΟΣ*, Τεύχος 24/25, σελ. 145-151.
- Ασπρογέρακας, Ε. (2016) «Προσεγγίσεις ολοκληρωμένων αστικών παρεμβάσεων στην Ελλάδα: εργαλεία και στοιχεία διακυβέρνησης», *Αειχώρος*, 26, σελ. 4-36.
- Γεράρδη (Λεοντίδου) Κ., (1977) *Λειτουργική Ταξινόμηση Ελληνικών Οικισμών*, Διδακτορική Διατριβή, Σχολή Αρχιτεκτόνων, ΕΜΠ, Αθήνα.
- Κατοχιανού Δ., Μαρκογιαννάκη Ε., (1989) *Το Ελληνικό Σύστημα Αστικών Κέντρων*, Επιστημονικές Μελέτες 29, ΚΕΠΕ, Αθήνα.
- Πετράκος Γ., Οικονόμου Δ., (1999), "Διεθνοποίηση και Διαρθρωτικές Αλλαγές στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Αστικών Κέντρων", στο Οικονόμου, Πετράκος, (επιμ.) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, Βόλος.
- Πρέζα, Ε. & Ασπρογέρακας, Ε. (2022) «Η ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη στο πλαίσιο της πολιτικής συνοχής 2014-2020: η περίπτωση της Ελλάδας». *Αειχώρος*, 35, (υπό δημοσίευση).
- Τσουγιόπουλος Γ., (1984) *Το Ελληνικό Αστικό Κέντρο, Πρώτο Μέρος: Μεθοδολογική Προσέγγιση*, ΕΚΚΕ, Αθήνα.
- ΥΧΟΠ, (1983), *Η Ανάπτυξη των Μεσαίου Μεγέθους Πόλεων Στην Μεσογειακή Ευρώπη: Η Ανάπτυξη των Μεσαίου Μεγέθους Πόλεων Στην Ελλάδα*, ΟΗΕ, Οικονομική Επιτροπή Για Την Ευρώπη, 12^η Συνάντηση, Ελλάς 6-11 Νοεμβρίου 1983, ΥΧΟΠ, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

- Abdel-Rahman, A. & Fujita M., (1993), "Specialisation and Diversification in Cities", in *Journal of Urban Economics*, Vol:33, Issue:2, p.189-222.
- Al-Hathloul S. and Edadan, N. (1993) 'Evolution of Settlement Pattern in Saudi Arabia', *Habitat International*, 17, p. 43.
- Almughairy, A., (2019) "Rethinking Regional Development Strategies in Saudi Arabia: Planning Processes, Governance, and Implementation", *Journal of Sustainable Development*; Vol. 12, No. 3.

- Asprogerakas E. (2007) «City competition and urban marketing: The case of tourism industry in Athens», *TOURISMOS Journal*, 2(1): 89-114.
- Asprogerakas E., Michailidis T., Papaioannou Th., Sofianopoulos D. (2007) «The impact of Large-Scale Events for Greek Medium Sized Cities development. The case studies of Thessaloniki, Patras and Ioannina and comparisons with the German experience», *XXI AESOP Conference 2007*, Naples, Italy, 11-14 Ιουλίου.
- Asprogerakas, E. & Mountanea, K. (2020) "Spatial strategies as a place branding tool in the region of Ruhr". *Place Branding and Public Diplomacy*, 16 (4), pp. 336-347. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1057/s41254-020-00168-1>.
- Asprogerakas, E. (2020) "Strategies of integrated interventions in Greece: tools and governance schemes". *Planning Practice & Research*, 35 (5), pp. 575-588. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1080/02697459.2020.1794664>
- Asprogerakas, E., & Zachari, V. (2019) "The EU territorial cohesion discourse and the spatial planning system in Greece". *European Planning Studies*, 28 (3), pp. 583-603. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1080/09654313.2019.1628925>.
- Barca, F. (2009), *An agenda for a reformed cohesion policy. A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations*, Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy.
- Begg I. (επιμ.) (2002) *Urban Competitiveness; Policies for Dynamic Cities*. Bristol: The Policy Press.
- Bellet C., Llop J., (2000) *Ciudades Intermedias, Urbanizacion Y Sostenibilidad*, (ed.) Editorial Milenio, Lleida.
- Clement, N. (1995) «Local Responses to Globalisation and Regional Economic Integration», Κεφ. στο: Kresl, P. and Gappert, G. (επιμ.) *North American Cities and the Global Economy*, CA: Sage Publications.
- EF (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions), (1997) *Medium Sized Cities in Europe*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- ESDP (1999) *European Spatial Development Perspective*, Agreed at the Informal Council of Ministers Responsible for Spatial Planning on Potsdam, May 1999.
- FSCP (2015) *Review of the National Spatial Strategy*, Draft 1, Future Saudi Cities Program, Riyadh.
- Fujita M., Krugman P., Mori T., (1999), "On the Evolution of Hierarchical Urban Systems", in *European Economic Review*, Vol:43, Issue:2, 15 February, pp.209-251.
- Ioannou B., Nicolaou L., Serraos K., Spiliopoulou G., (2019) "Large Urban Developments as Non-Planning Products: Conflicts and Threats for Spatial Planning", *Urban Planning*, Volume 4, Issue 4, Pages 31–42.
- Katohianou D. (1992) "The Greek System of Cities", in *Ekistics: The Problem and Science of Human Settlements*, Vol.59, N.352/353, March/April.
- Kresl P. (1995) «The Determinants of Urban Competitiveness: a Survey», στο: Kresl P. and Gappert G. (επιμ.) *North American Cities and the Global Economy*, CA: Sage Publications, 45-68.
- Lavergne F., Mollet P., (1991), "The International Development of Intermediate Sized Cities in Europe: Strategies and Networks", in *Ekistics: The Problem and Science of Human Settlements*, Vol.58, N.350/351, Sept./Oct.
- Marshall T. (2021) *Η δύναμη της γεωγραφίας*, (μετάφραση Σ. Κατσούλας), Εκδόσεις Διόπτρα, Αθήνα.
- MOMRA (2016) *The National Report for the Third UN Conference on Housing and Sustainable Urban Development (HABITAT III) for the Kingdom of Saudi Arabia*. The Ministry of Municipal and Rural Affairs and the National HABITAT Consultation Group in the Kingdom of Saudi Arabia. Riyadh
- MoMRA (2019) *Planning Study for Promoting growth of medium and small cities to achieve Balanced and Sustainable Spatial Development Across the Kingdom of Saudi Arabia*. Final Report. SALFO Saudi Arabia and Associates / Zan Modern Co. Ltd. / TOPCON / THEOREMA SA. Ministry of Municipal and Rural Affairs, Riyadh.
- Oatley N. (1998) *Cities Economic Competition and Urban Policy*, London: Chapman.
- Perroux, F. (1955) Note sur la notion de pole de croissance?, *Economic Appliquee*, 307-320.
- Porter M. E. (1990) *The Competitive Advantage Of Nations*, London: Macmillan.
- Scargill I., (1983), *Urban France*, Croom Helm, London.